

OSUUS- TOIMINTA

y

HUUMORIN

hersyvää voimaa

Suomalaisen osuustoimintaliikkeen värikkästä historiasta kiinnostuneet eivät voi olla ennen pitkää törmäämättä kiteeläiseen maanviljelysneuvos Akseli Branderiin (1876 - 1958), aikansa vaikuttajaan erityisesti Pohjois-Karjalassa, Pellervo-Seurassa ja eduskunnassa. Hän on jäänyt elämään jälkipolville erityisesti hersyvän huumorintajunsa ansiosta. Tässä on palanen hänen muotokuvastaan kaskujen kautta.

Huumorin lahja ilmeni Akseli Branderilla nuorukaisiästä aina vanhuudenpäiviin asti. "Vuotta kuusikymment' olet huumorissa huijellut", alkoi eräs säe hänelle omistetussa onnittelurunossa miehen täyttäessä 60 vuotta. Huumorintaju ilmeni jo lyseon luokilla vallattomuutena, josta rangaistiin. Branderilla oli latinan kielen opettaja, joka ei pitänyt oppilaastaan. Opettajilla oli tapana tarjota lopputenteissa hyväksytyille oppilaille teetä. Sattui, että Brander oli yksin opettajan tentissä ja tuli hyväksytyksi. Mutta teetä ei vain kuulunut. Niinpä oppilas hyvästeli opettajansa kädestä pitäen ja samalla lausui:

- Kiitos hyvästä opetuksesta ja tarjoilusta!

Myöhemmin Branderin huumori esiintyi enemmän vaikkapa mietelauseina kuin pistävyytenä. Tästä näytteinä seuraavat lausumat:

- Emännän perintövarat riittävät vain Tuomaan päivästä joulun.

- Suvun sivistysaste todetaan selvimmin perinnönjaon aikana.

- Kivikkopelto ja kiukkuinen emäntä ne varmimmin talon pystyssä pitävät.

Kun Brander istui puheenjohtajana Pohjois-Karjalan Maanviljelysseuran kokouksissa, oli myös huumori aina mukana. Sen avulla voitiin välttää sekä kokouksen pitkävetisyys että lyhytsulkujen eli riitojen syntyminen.

Jälkimmäiset olivatkin äärimmäisen harvinaisia.

Akseli Brander oli suomalaisen osuustoimintaliikkeen ennakkoluulottomimpia pioneereja. Hän oli henkeen ja vereen vakaumuksellinen osuustoimintamies, mutta samalla hän koki, etteivät myöskään yksityiset teollisuudenharjoittajat ja yksityisliikemiehet olleet hänen vihollisiaan. Brander piti heihin aktiivisesti yhteyksiä - päinvastoin kuin hänen elämänympäristössään siihen aikaan yleensä oli tapana.

Kuva: Pellervon arkisto

**Herrojen hidasta
ruoansulatusta**

Kun Akseli Brander viljeli huumoriaan, paikka ei yleensä ollut rajoitteena. Tämä johti siihen, että häntä monesti ylenkatsottiin ns. paremmissa piireissä. Niinpä kerrankin, kun Maatalousseurojen Keskusliiton edustajakokouksessa oli esillä valtuuskunnan vaali, myös Branderia oli ehdotettu sen jäseneksi. Eräät eivät kuitenkaan pitäneet häntä tehtävään sopivana eli kyllin arvokkaana. Tällöin huomautti Branderin hyvä ystävä eversti **K.J.M. Collan**:

- Pohjois-Karjalan ehdokas pätee kyllä. Heikko kohta on herrojen omassa ruoansulatuksessa, joka ei pysty käyttämään hyväkseen Koivikon isännän huumoria.

Brander valittiin myöhemmin Maatalousseurojen Keskusliiton valtuuskuntaan, ja hän toimi sielläkin menestyksellä. Vastaavaa ylemmistä herroista riippunutta myöhästymistä oli havaittavissa myös Branderin maanviljelysneuvoksen arvonimen saamisessa. Hän sai arvonimen vasta 1945 tullessaan 70-vuotiaaksi.

Edistystä kaikilla rintamilla

Rääkkylässä Akseli Brander joutui 1906 osuuskaupan perustamispuuhiin toimiessaan Pellervo-Seuran konsulenttina. Pitäjäläiset olivat kutsuneet hänet perustamiskokoukseen asiantuntijaksi. Mutta tilaisuudessa oli myös joukko epäilijöitä, jotka eivät uskoneet osuuskaupan menestymismahdollisuuksiin, koska paikkakunnalla oli useita varakkaita yksityiskauppiaita. Silloin Brander innostui ja sanoi:

- Sehän onkin paras todistus oman kaupan kannattavuudesta! Koska olette jaksaneet monta kauppaa pitää pystyssä ja vieläpä ne varakkaiksi tehdä, niin antakaa vain omalle kaupallenne se ostovoima, jonka tähän saakka olette antaneet vieraille, niin kyllä kauppanne kannattaa ja vaurastuu.

Eräät osuuskaupan perustamistilaisuudessa mukana olleet eivät uskaltaneet liittyä jäseniksi, koska olivat velkaa yksityiskauppiaille. Nämä olisivat tietenkin vaatineet heti saatavansa suoritettavaksi, jos heidän velallisensa olisivat ryhtyneet kilpailijaa pystyttämään. Heille hän selitti:

- Teidän pitää perustaa oma osuuskassa, josta saatte rahaa velkojenne maksuun.

Miehet kuitenkin pitivät tällaista puhetta hieman sopimattomana leikinlaskuna. Miten he voisivat pankin perustaa, eihän heillä ollut muuta kuin velkoja. Brander taas selitti:

- Rahalaitokset ovatkin velkaisia varten. Ne, joilla on rahoja, tarvitsevat rahan puutteessa olevia lainaamaan niitä. Sillä mitä varten he rahaa kokoaisivat, elleivät lainataksaan sitä hyvää korkoa vastaan. Kun te perustatte osuuskassan ja sitoudutte koko omaisuudellanne vastaamaan sen talletuksista, niin kyllä sinne rahoja löytyy. Ja aluksi saatte rahaa Keskuslainarahastolta, joka myös valvoo kassanne hoitoa ja siten turvaa niin tallettajain kuin lainan saajienkin edut.

Niin Rääkkylän Osuuskaupan liiketoiminta saatiin alulle jo seuraavana vuonna, mutta pitäjän osuuskassan toiminnan käynnistyminen lykkääntyi vielä toistakymmentä vuotta. Molempien menestys kuitenkin oli hyvä.

Ihmisten aitoa palvelemista

Osuuskunnat on perustettu tuottamaan jäsenilleen heidän tarvitsemia palveluja, ja osuustoiminnan tärkein tehtävä on ihmisten palveleminen. Akseli Brander oli täysin sisäistänyt tämän jalon ohjeen ja osasi soveltaa sitä käytäntöön. Monet luottamustehtävät suuntautuivat eri tahoille, ei ainoastaan Kiteellä, vaan myös kotimaakunnassa ja valtakunnallisestikin. "Kiteen keisarin" nimityksen Brander oli saanut 1930-luvun alkupuolella presidentti **"Ukko-Pekka" Svinhufvudilta**. Eräs Branderin lukuisista luottamustoimista oli Pohjois-Karjalan

Osuusmeijeriliiton johtokunnan jäsenyys 1905-1958 ja sen pitkäaikainen puheenjohtajuus. Kun Suomessa oli vuonna 1917 ankara elintarvikepula, Brander tuli siihen tulokseen, että rajaseudun köyhien kylien lapset eivät tulisi saamaan maitoa ilman erikoistoimenpiteitä. Niinpä hän otti pankista 80.000 markan lainan sekä antoi sen meijeriliiton nimiin ns. Maitopisaratoimintaa varten. Näin saatiin maitoa jaettavaksi rajakylissä.

Vuonna 1918 kuitenkin syttyi sisällissota, ja suuri osa tuosta summasta jäi käyttämättä. Brander oli sitä mieltä, että kun toimeen oli kerran tartuttu, oli operaatio vietävä loppuun. Hän tuli Hankkijaan ja osti koko rahalla siemeniä kasvitarhoihin. Joensuuhun järjestettiin ns. Sota-Marttoille kurssit, ja aseikseen he saivat kuokat ja siemenet. Kullekin annettiin oma piiri ja tehtäväksi kasvitarhamaiden täyteen kuntoon saattaminen.

Kaikki tämä tapahtui meijeriliiton nimissä. "Kiteen keisari" itse pysyi taustalla eikä edes kertonut osuudesta asiaan. Vasta kun Hankkijan myöhempi toimitusjohtaja **Väinö Pessi** ryhtyi kirjoittamaan Pohjois-Karjalan Osuusmeijeriliiton historiikkaa, tuli Branderin tempaus julkiseksi. Se oli todellista ihmisten palvelemista.

Periaate päihitti rahan

Brander oli sisäistänyt myös vastuun kantamisen, ehkä jopa yli normaalin täyden mittansa. Vuonna 1927 todettiin Kiteen Osuuskassan tileissä huomattava vaillinki, jota kassanhoitaja ei kyennyt täyttämään. Kun OKO:n tarkastajat olivat tehneet tehtävänsä, kokoontui kassan hallitus käsittelemään asiaa ja päättämään vajauksen täyttämisestä.

Osuuskassan hallituksen puheenjohtajana toimi tuolloin Brander, joka totesi, että hallitus oli valinnut kassanhoitajan ja erehtynyt vaalissa eikä ole riittävän valppaasti valvonut kassan toimintaa, joten hallituksen on siis vahingosta vastattava.

- Lie ollut syytä sioissakin, mutta kaipa oli rakoa ai'assakin, kun näin on päässyt tapahtumaan, sanoi Brander. - Mutta varmaankin te toiset olette luottaneet puheenjohtajaan, uskoneet, että kyllä hän huolehtii valvonnasta. Erehdytte tässäkin. Mutta minä kuitenkin katson olevani moraalisesti velvollinen yksin vastaamaan koko vaillingista.

Ja näin myös tapahtui.

Mikä täysin todisti asian

Keväällä 1925 professori **Hannes Gebhard** piti Pellervo-Seuran kokouksessa paljon kohua - ja jopa oikeusjutunkin - aiheuttaneen esitelmän Valion toiminnassa havaitsemistaan epäkohdista. Kiista henkilöityi Gebhardiin ja Valion toimitusjohtajaan **F.M. Pitkäniemeen**. Nämä kysymykset tulivat esille Valion vuosikokouksissa kolmena seuraavana vuonna.

Paljon mielipiteiden vaihtoa aiheuttaneesta Valion johtokunnan ja erityisesti toimitusjohtaja F.M. Pitkäniemen palkkausasiasta Akseli Brander lausui 1926 pidetyssä vuosikokouksessa, että meijerien on pidettävä huoli siitä, että Valio pystyy maksamaan voista hyvin. Ja jotta saadaan taitavia johtajia, on näille maksettava hyvin. Jos jäsenkunta käy kateellisena vahtimaan ja huolehtimaan siitä, että johtajien palkat pysyvät alhaisina, käy varmasti niin, että meijerit saavat huonon voitilin. Kokous myös hyväksyi tämän kannanoton.

Virallisesti asia poistui päiväjärjestyksestä, mutta Valion toimitusjohtajan palkasta puhuttiin takanapäin jatkuvasti. Jotkut kateelliset pitivät sitä tietysti liian suurena.

Sodan alettua koko asia lienee jo unohtunut. Mutta kun sodan aikana toimitusjohtaja Pitkäniemi oli alituisesti sairaana, niin meijeriväki oli huolissaan

hänen terveydestään. Niinpä kerrankin, kun Brander Valion hallintoneuvoston kokouksesta palatessaan poikkesi Kiteen Osuusmeijerille terveisiä tuomaan ja kuulumisia kyselemään, tiedusteli meijerin isännöitsijä Valion toimitusjohtajan vointia. Brander vastasi:

- Kyllähän se professorin ruumiillinen kunto on mennyt hyvin, hyvin huonoksi. Mutta järki on entisellään.

Isännöitsijä totesi huojentuneena, että sehän on hyvä, mutta ihmetteli sitten, että mistä sen huomaa. Brander vastasi:

- Pyysi lisää palkkaa!

Tie avautui eduskuntaan

Eräänä keväänä 1930-luvulla Brander järjesti maamiesseurojen alueilla tarkastuskierroksen maanviljelijöiden talouksiin tutustuakseen lähemmin näiden elämänmenoon. Kun hän agronomina havaitsi hyvän ruissadon olevan tulossa, hän otti yhteyden läänin silloiseen maaherraan pyytäen tämän määräystä siitä, että kaikki maakunnan puhelinkeskukset olisivat läpi vuorokaudet hälytysvalmiina hallasavujen järjestämiseksi, mikäli yöhalla uhkaisi ruisviljelyksiä silloin, kun ne ovat juhannuksen tienoissa arimpia tuhoille. Tälläkin matkalla ilmeni Branderin rauhallisuus ja hyvähermoisuus. Kun taloihin poikettiin eikä aina heti päästy talon väen kanssa juttuihin käsiksi, niin odotellessa hän istahti tuvan nurkkapenkille, nojasi seinää vasten ja istuallaan kerkesi kuorsata hyvät nokkaunet. Näin miehen ja mielen virkistettyä karjalaiset jutut jälleen hersyivät.

Pelättyä hallaa ei onneksi tullut, ja sadostakin kehittyi erikoisen hyvä. Kun Brander sitten matkakierroksestaan, joka oli kokonaan maamiesseurojen ohjaus- ja neuvontamatka, esitti pientä matkalaskua, niin laskujen hyväksyjä tokaisi:

- Tätä tietäkö se nyt yrittää eduskuntaan...

Akseli Brander valittiinkin maalaisliiton kansanedustajaksi vuosiksi 1933 - 51. Siihen aikaan eduskunnasta ei puuttunut värikkäitä keskustelijoita. Akselinkin tapana oli puhua kansanomaiseen ja rönsyilevään tyyliinsä, mistä puhemiehen pallilla istunut sosialidemokraattien **Väinö Hakkila** sai usein aiheen koputella nuijalla pöytään ja kehottaa:

- Edustaja Brander - asiaan!

Sellainen harmitti Branderia. Vastavedoksi hän antoi Kiteen Koivikolla omalle ISK-sonnilleen nimen Hakkila. Sitä hän puolestaan saattoi kommentaa kulloinkin siemennettävän lehmän takana:

- Nyt Hakkila - asiaan!

Kun juttu aikanaan levisi Väinö Hakkilan korviin, niin se tietävästi hieman hillitsi puhemiehen herkkää huomauttelua.

Se kovin vastoinkäyminen

Akseli Branderin aloittaessa puheenjohtajakautensa Pohjois-Karjalan Maanviljelysseurassa 1914, oli maakuntaan syntynyt osuustoimintaa jo monelle alalle.

Osuustoiminnan ensimmäisenä lipunkantajana oli toiminut vuosisadan vaihteessa maanviljelysseuran silloinen sihteeri, Akselin vanhempi veli **Uuno Brander**, joka kuului Pellervo-Seuran valistuneisiin perustajiin ja merkittäviin nuorsuomalaisiin vaikuttajiin kansanedustajana ja virkamiehenä. Molemmat veljekset vaikuttivat alkuaikojen Pellervossa, Uuno ensin johtokunnassa 1901 - 08 ja Akseli myöhemmin valtuuskunnassa 1928 - 51.

Kuitenkin eräs ala oli jäänyt Pohjois-Karjalassa ensimmäisen osuustoiminta-aallon ulkopuolelle: karjakauppa. Se tuli järjestetyksi vasta 1916, kun Pohjois-

Karjalan Karjakauppaosuuskunta Oiva r.l. perustettiin. Nimensä osuuskunta sai tunnetulta liperiläiseltä kantasonni Oivalta.

Osuuskunta menestyi aluksi hyvin. Mutta pula-aikojen tultua 1930-luvulla, joutui Oiva suuriin vaikeuksiin. Varsinkin viimeisen johtajan aikana asiat olivat luistaneet huonosti. Akseli Brander, joka oli ottanut elämänsä ohjelmaan osuustoiminnan edistämisen ja oli tälle ohjelmalleen uskollinen ei vain sanoissa vaan myös teoissa, koki tässä yhden suurimmista vastoinkäymisistään.

Koska Brander oli Oivan takaajana, joutui hän maksamaan osuuskunnan velkoja raskaimman mukaan. Tämä pelastustyö vei häneltä mm. kauniit lehtikuusimetsät, jotka oli pakko myydä pilkkahintaan. Kun Brander vielä sai ot-keskusliikkeet avustamaan Oivaa, voitiin tämä huono pesä lopulta selvittää.

Oivan kova kohtalo ei silti lainkaan horjuttanut Branderin uskoa osuustoimintaan. Karjakauppa oli nyt vain järjestettävä uudelleen. Brander aloitti neuvottelut Kuopion Karjanmyyntiosuuskunnan kanssa. Ne johtivat siihen, että pohjoissavolaiset ulottivat toimintansa Pohjois-Karjalaan ja osuuskunnan nimi muutettiin Savo-Karjalan Osuusteurastamoksi. Sen hallintoneuvostoon hänet valittiin 1942 - 56.

Akseli Branderin luja luottamus osuustoimintaan säilyi loppuun saakka. Niinpä hänen maatessaan kotonaan kuolinvuoteellaan syksyllä 1958, oli pienen huoneen seinällä vain yksi kuva. Se oli muotokuva Hannes Gebhardista.

*Mauno-Markus Karjalainen
mauno-markus.karjalainen@pellervo.fi*